

९४
१०

अथ

१४
१०

ग्रन्थनामः- कैवल्योपनिषत्

कोटिनामः-

...

विषयः-

वैदिक साहित्य (वेदान्त)
Kaivalyopanishad .

152

कै० ल०
१

सकालो गिः सचंद्रमाः । स एव सर्वं यदुत्तं यच्च न व्यसनात्तनं । ज्ञात्वा
तं मृत्युमयेति नान्यः पंथा विमुक्तये । सर्वभूतस्य मात्मानं सर्वभूता
निवात्मनि । संपश्यन्ब्रह्म परमं याति नान्येन हेतुना । आत्मानं च
रलिं कृत्वा प्रणवं चोत्तरारणिः । ध्याननिर्मथनाभ्यासात्प्राप्तं रहति
पंडितः । स एव माया परिमोहितात्मा शरीरमास्थाय करोति सर्वं । स
नेपानादिविचित्रजो गेः स एव जागृत्य रित् प्रीति । स्वप्ने तु जीवः सु
खदुःखजोक्ता स्वमायया कल्पितविषलोके । सुषुप्ति काले सकले
विलिनेतमाभिभूतः सुखरूपमेति । पुनश्च जन्मोत्तरकर्मयोगात्
एव जीवः स्वपिति प्रबुद्धः । पुरनये क्रीडति यस्तु जीवस्ततस्तु जातं स
कलं विचित्रं । आधारमानंदमुख उबोधं यस्मिन् लयं याति पुरत्रयं य
यतस्माज्जायते प्राणो मनः सर्वेन्द्रियाणि च । स्ववायुर्ज्योतिरापः पृ
थिवी विश्वस्यधारिणी । यत्परब्रह्म सर्वमाविश्वस्य यतने महत
सूक्ष्मात् सूक्ष्मतरं नित्यं तत्तमेव तमेव तत् । जागृत्य सुषुप्त्यादिप्रव
च्य यत्प्रकृतातेतद्ब्रह्माहमिति ज्ञात्वा सर्वबंधैः प्रमुच्यते । त्रिषु धाम
सुप्रज्ञो ज्योक्ता जोगं श्रयद्भवेत् । तिष्ठो विलक्षणसाक्षाचिन्मात्रो ह स

उपाधि
षट्

राम
१

रात्रिवः । मय्येव सकलं जातं मयि सर्वं प्रतिष्ठितं मयि सर्वं लयं या
ति तद्ब्रह्मादयमस्य हं । अणोरणीयानरुमेव तदेव महानहं
विश्वमिदं विचित्रं । पुरातनो हं पुरुषो हं मीमांसो हिरण्यमयो हं शि
वरूपमस्मि । अपाणि पादा हं मयि चैशक्तिः परमात्मचक्षुः
समणो मयि कर्णः । अहं विजानामि विविक्ते रूपेण व्याप्तिक्ते
ममचित्सदाहं । वेदैरनेकैरहमेव वेद्यो वेदांतहं देवदेव यमहं
न पुण्यपापममनास्ति नाशो न जन्म मर्त्यं न द्वे द्वे विदेव यमहं
भूमि यमममवति नास्ति नवा निलो मे स्ति नरो वरं च । एवं
विदिता परमात्मरूपं गुरुशयं निष्कलमद्वयं । समस्तसाक्षि
सरसद्विहीनं प्रयाति शुद्धिं परमात्मरूपं । यः शतं रुद्रमधी
ते सोऽग्निपूतो भवति । ब्रह्महत्यापूतो भवति । कृत्या कृत्यापू
तो भवति । तस्मादविमुक्तमाश्रितो भवति । अत्याश्रमी सर्वदा

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॐ भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवा इति शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥
 १५
 १०
 अथाश्वलायनो भगवन्तं परमेश्विनं परिसमेत्योवाच। अघिहि भग
 वन्ब्रह्मविद्यां वरिष्ठं सदा सद्भिः सेव्यमानं निगूढं यथा नरात् सर्वपा
 पं व्यपोष्य परात्परं पुरुषमुपैति विद्वान् तस्मै सहो वाच्यं विना महश्च। अ
 द्वाभक्तिध्यानयोगादवेहि। न कर्मणान्न प्रजयाधनेन त्यागेनेके जन्तव
 मानसुः। परमाणुना कं निहितं गुहायां बिभ्राजदतद्यतयो विंशतिर्विंशत
 विज्ञाने सुनिश्चिताः सन्त्यासयोगाद्यतयः शुद्धसत्त्वाः। ते ब्रह्मलोके
 सुपरांतकाले परामृतात्परिमुच्यन्ति सर्वे। विविक्ते देवोच सुखास
 नस्तः शुचिः समग्रीवसिरः शरीरः। अत्यप्रमत्तः सकलं द्रियाणि
 निरुध्य नक्त्या स्वगुरुं प्रणम्य। हस्तुं उरीकं विरजं विशुद्धं विचित्रं म
 ध्ये विशदं विशोकं। अचिंत्यं मय्यक्तं मनं तत्तु पं शिवं प्रशान्तं मम
 तं ब्रह्मयोनिं। तदादिमध्यानं विहीनमेकं विज्ञे विद्वानंदमरूपम
 इतं। उमासहायं परमेश्वरं प्रभुं त्रिलोक्यनं नीलकंठं प्रशान्तं। ध्या
 त्वा मुनिर्गच्छति भूतयानि समस्तसाक्षितमसः परस्तात्। सब्रह्म
 साशिवः सहारिः सद्रः साक्षरः परमः स्वराट्। स एव विशुः स प्राणः

कै० ल्य सहाजपेत्। अनेन ज्ञानमाप्नोति संसारपविनाशनं।
 तस्मादेवं विहित्वेनैव ल्यं परमं श्रुते कैवल्यं परमं श्रुते इ
 ति। ॐ भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवा इति शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

१५
 १०

१५

इति

कैवल्योपनिषत् ११